

IMPLICAȚII ALE PANDEMIEI COVID-19 ASUPRA CHELTUIELILOR MILITARE: NOI PERSPECTIVE ASUPRA COOPERĂRII EUROPENE ÎN DOMENIUL APĂRĂRII

Drd. Felicia ȘINCA

Universitatea Națională de Apărare „Carol I”, București

Prof.univ.dr.ing. Toma PLEȘANU

Academia Forțelor Terestre „Nicolae Bălcescu”, Sibiu

Criza economică globală din 2008 a avut un impact negativ asupra bugetelor de apărare, în majoritatea statelor europene. După 12 ani de eforturi întreprinse pentru redresarea economică, statele membre ale Uniunii Europene se află, din nou, în fața unor provocări financiare cauzate de pandemia COVID-19. Bugetele pentru apărare sunt în pericol de a fi reduse, dar, în același timp, Uniunea Europeană are nevoie mai mult ca oricând să dea dovadă de unitate și cooperare.

În cazul crizei din 2008, cooperarea în domeniul apărării a reprezentat una dintre soluțiile adoptate de statele membre ale UE pentru protejarea și sporirea capacităților militare. Dezvoltarea capacităților multinaționale s-a dovedit a fi mai eficientă din punctul de vedere al costurilor decât eforturile susținute izolat, la nivel național. Situația actuală, generată de pandemia COVID-19, ne-a reamintit că inițiativele de cooperare necesită adaptare continuă la evoluția noilor tipuri de crize. Planificarea, dezvoltarea, achiziționarea, operarea și suportul echipamentelor de apărare în comun ar trebui completate de eforturile de inovare și de pregătire pentru noi riscuri și amenințări.

Cuvinte-cheie: pandemie COVID-19, cooperare, capacități de apărare, programe de înzestrare, cheltuieli militare.

INTRODUCERE

În anii 2008-2009, mediul de securitate era încă sub influența riscurilor și amenințărilor clasice, precum: terorismul, proliferarea armelor de distrugere în masă, conflictele inter-etnice sau crima organizată. Pe lângă acestea, criza economică și financiară a declanșat nu numai efecte economice, dar și politice și sociale, având implicații puternice și asupra bugetelor militare. Statele și organizațiile regionale și internaționale au fost nevoite să ajusteze planificarea în domeniul apărării și să găsească noi strategii de cooperare pentru a reduce cheltuielile și pentru a eficientiza, în același timp, forțele armate.

Fostul Înalt Reprezentant al Uniunii Europene pentru Afaceri Externe și de Securitate, Catherine Ashton, afirma, în mai 2011, că Uniunea Europeană își propune să transforme criza financiară și impactul său asupra bugetelor naționale de apărare într-o oportunitate care să sporească nivelul de cooperare în ceea ce privește dezvoltarea capacităților militare. Astfel, punerea în comun și partajarea resurselor, prioritizarea, specializarea și găsirea de soluții multinaționale au devenit punctele centrale în definirea noilor strategii de apărare.

Prin inițiativa Pooling and Sharing (punerea în comun a capacităților și partajarea acestora), Uniunea Europeană a avut drept scop asigurarea continuității procesului de dezvoltare a capacităților militare, în contextul crizei economice și financiare globale. Pentru eficientizarea costurilor, au fost necesare coordonarea și armonizarea cerințelor militare între statele membre, precum și evaluarea priorităților financiare în scopul dezvoltării și achiziției de capacități militare. De asemenea, pentru sporirea gradului de eficacitate al acestor activități, s-a dorit evitarea dublării capacităților, atât la nivelul Uniunii Europene, cât și la nivelul NATO – UE. Implementarea acestei inițiative de cooperare nu a fost o acțiune singulară, la nivelul statelor membre ale NATO fiind adoptată o măsură cu scop similar, inițiativa Smart Defense. Cele două concepte, impuse de eficientizarea costurilor, au devenit reprezentative pentru domeniul apărării, iar cooperarea – o caracteristică marcantă în reconfigurarea noilor strategii de securitate.

După mai bine de zece ani de când criza financiară și constrângerile bugetare și-au pus amprenta asupra domeniului apărării, ne aflăm, din nou, în situația unei noi potențiale crize, generată de pandemia COVID-19 și de efectele măsurilor drastice

adoptate în această perioadă asupra creșterii economice. Astfel, scopul articolului de față este prezentarea perspectivelor organismelor europene din domeniul apărării față de proiectele de cooperare între state, în contextul pandemiei. Ne propunem să analizăm eforturile întreprinse atât la nivelul național, cât și regional, față de provocările determinate de pandemie și de consecințele acesteia asupra sănătății publice și a siguranței sociale și economice a cetățenilor, precum și pozițiile reprezentanților Uniunii Europene față de impactul pe care virusul COVID-19 îl are asupra eficienței armatelor.

EXEMPLE DE ACȚIUNI ALE FORȚELOR ARMATE ÎN PERIOADA PANDEMIEI COVID-19

Am observat, de la începutul anului 2020, că personalul militar a făcut parte dintre primele instituții care au răspuns constructiv în fața pandemiei de coronavirus, fiind mobilizat din timp pentru diferite acțiuni precum construirea de spitale, distribuirea de medicamente și materiale de protecție și bunuri necesare persoanelor izolate sau aflate în carantină, dar și în misiuni de repatriere sau evacuare a cetățenilor.

În *Italia*, unul dintre statele cele mai afectate de pandemie din Europa, armata a fost mobilizată încă de la început pentru a ajuta la aplicarea carantinei și la menținerea siguranței. Aceste activități au făcut parte din operațiunea „*Strade Sicure*” (*Operatione Strade*). Forțele armate au întreprins acțiuni de construire a spitalelor de campanie, de transportare a pacienților, dezinfectare și igienizare a spațiilor publice, distribuire a produselor medicale și de furnizare de personal specializat. La cererea Departamentului de Protecție Civilă, pentru a face față în mod adecvat situației de urgență cauzată de pandemie, armata a pus la dispoziție aeronave, vehicule terestre și infrastructura necesară pentru a accelera distribuția echipamentelor individuale de protecție, necesare luptei împotriva COVID 19. În situații de acest tip, răspunsul rapid este necesar, astfel, pentru a asigura o repartizare eficientă a produselor medicale și de protecție, forțele armate italiene au implicat Regimentul Logistic al Brigăzii Mecanizate „*Pinerolo*” în zonele cele mai afectate de virus, o unitate logistică având o capacitate ridicată de manipulare a materialelor (Ibid.). Forțele Aeriene din Viterbo, care reprezintă o unitate centrală pentru operațiile de salvare, au avut drept misiune administrarea și manevrarea târgilor de bio-izolare „*IsoArk N36*” și mobilizarea mai multor regimente, pregătite să intervină în situații de urgență (Esercito, 2004). De asemenea, Regimentul III de sprijin aerian „*Aquila*” din regiunea Bergamo a fost angajat în gestionarea efectelor legate de incidența ridicată a mortalității, în colaborare cu autoritățile civile și cu ajutor logistic și personal specializat din partea Federației Ruse (Ibid.).

În Franța, în martie 2020, președintele Emmanuel Macron a lansat o operațiune de reziliență („*Opération Résilience*”) (Macron, 2020) în lupta cu pandemia de coronavirus. Această dispoziție a implicat o mobilizare eficientă, constând în asistență logistică pentru sectorul sănătății. Forțele Navale franceze au efectuat misiuni de evacuare și au mobilizat portelicopterul de asalt amfibiu Tonnerre și 200 de marinari pentru sprijinul forțelor civile din insula Corsica. Forțele Aeriene au contribuit la operațiuni de evacuare, de transport al pacienților și de repatriere a cetățenilor francezi din China. A fost mobilizată, de asemenea, Agenția națională de securitate a sistemelor informatice, pentru a combate fenomene precum dezinformarea, atacarea sistemelor tehnologice strategice și a rețelelor de comunicare¹. Operațiunea de reziliență a avut drept scop coordonarea acțiunilor armatei franceze în trei mari domenii: sanitar (prin punerea în funcțiune a spitalelor de campanie și efectuarea operațiunilor de decongestionare în zonele cele mai afectate), logistic (prin transportul pe cale aeriană, maritimă și terestră al materialelor sanitare și de protecție și al pacienților, precum și prin furnizarea de expertiză și profesioniști), protecție (sprijin pentru supravegherea zonelor sensibile, alături de forțele de securitate interne) (Ibid.) De asemenea, în cadrul Direcției generale pentru armamente au fost efectuate teste și măsurători de eficacitate pentru mai multe prototipuri de măști de protecție.

În Germania, forțele armate aeriene au contribuit la repatrierea cetățenilor, la distribuirea alimentelor, medicamentelor și a paturilor de campanie. De asemenea, au realizat misiuni de transfer al pacienților, atât din Germania, cât și din Franța și Italia. Forțele terestre au pus în funcțiune spitale de campanie, au oferit sprijin medical și au mobilizat aproximativ 2.000 de rezerviști voluntari în acțiunile sanitare. Forțele navale au participat, de asemenea, în acțiuni de ajutorare a cetățenilor. În plus, ca parte a sprijinului oferit în această perioadă, biroul de achiziții al armatei a alocat 241 de milioane de euro pentru cumpărarea de echipament medical de protecție (M.Ap. din Germania, 2020).

Spania este un alt exemplu de stat care s-a confruntat cu un număr foarte mare de cazuri de COVID-19. Armata a avut un rol foarte important în gestionarea situației impuse de adoptarea unor restricții dure.

La începutul pandemiei, în luna martie 2020, Ministerul Apărării din Spania a pus în aplicare operațiunea militară „*Balmis*”. Au fost, astfel, mobilizați militari din cadrul Unității Militare de Urgențe pentru realizarea activităților de inspectare și dezinfectare a spațiilor publice. Batalionul de transmisiuni al aceleiași unități

¹ Rapport d'Information, Assemblée Nationale, 03.06.2020, http://www.assemblee-nationale.fr/dyn/15/rapports/cion_def/115b3088_rapport-information, accesat la data de 28 septembrie 2020

a primit două drone de la o companie privată pentru adaptarea și utilizarea acestora în procesul de dezinfecție a suprafețelor întinse. În același scop, Ministerul Apărării a preluat inițiativa dezvoltării unui dispozitiv de iradiere germicidă cu lumină ultravioletă. De asemenea, forțele aeriene și terestre au oferit sprijin logistic în transportul pacienților și pentru distribuirea de echipamente sanitare, precum și pentru instalarea spitalelor de campanie în mai multe regiuni afectate. Forțele armate spaniole continuă să fie mobilizate pe parcursul anului, pentru a ajuta la menținerea stării de carantină și la încetinirea răspândirii virusului, prin crearea unui sistem de urmărire pentru depistarea precoce a cazurilor de infectare, fiind înființate unități de supraveghere epidemiologică.

În *România*, Ministerul Apărării Naționale a mobilizat forțele armate încă de la începutul pandemiei, pentru instalarea corturilor de triaj epidemiologic. Specialiști din mai multe domenii: medical, achiziții și logistică au oferit sprijin autorităților locale și centrale. Potrivit ordonanței militare numărul 3/2020, la solicitarea Ministerului Afacerilor Interne, armata a intervenit în misiuni de asigurare a ordinii publice și a furnizat personal și mijloace logistice pentru sprijinirea activităților Poliției de Frontieră Române. De asemenea, M.Ap.N. a instalat formațiunea medicală ROL 2, a desfășurat misiuni pentru transportul a aproximativ 45 de tone de echipament medical de la Seul la București și a 21 de tone de materiale de protecție din Turcia, precum și pentru distribuirea acestora (Ministerul Apărării din România). Prin Agenția NATO pentru Sprijin și Achiziții (NATO Support and Procurement Organization – NSPO), M.Ap.N. a achiziționat 200 de tone de materiale și echipamente medicale, în valoare de 15 milioane de euro (Ibid.).

În plus față de misiunile de sprijin logistic, achiziții și suport în construirea de spitale sau de coordonare a activităților medicale acolo unde a fost necesar, M.Ap.N. a contribuit și la proiectarea și dezvoltarea de echipamente pentru a veni în sprijinul spitalelor și autorităților din România în lupta împotriva pandemiei COVID-19. Cercetătorii și medicii militari din cadrul Agenției de Cercetare pentru Tehnică și Tehnologii Militare și al Centrului de Cercetări Științifice Medico-Militare au dezvoltat primul tip de izoletă de concepție și producție românească, iar în cadrul Academiei Tehnice Militare „*Ferdinand I*” a fost proiectat un ventilator mecanic (Ibid.). M.Ap.N. a întreprins, de asemenea, misiuni pentru a oferi sprijin cu echipament și personal medical statelor grav afectat de răspândirea virusului: Spania, Italia, Republica Moldova, SUA.

Exemplele prezentate demonstrează faptul că armata, prin personalul militar, a fost printre primele instituții care au răspuns în fața provocărilor pandemiei. În pofida faptului că bugetele pentru apărare au fost reduse în ultimii ani, ca urmare

a crizei economice din 2008-2009, armatele statelor europene au fost mobilizate încă de la debutul acestei perioade și au oferit sprijin în activitățile de transport și distribuire a echipamentelor medicale și de protecție, construirea spitalelor de campanie, repatrierea și evacuarea cetățenilor, menținerea ordinii publice, acțiuni de dezinfecție, punerea la dispoziție de resurse și personal specializat pentru sectorul medical și al cercetării.

Răspunsurile forțelor militare în fața crizei sanitare au fost discutate în aprilie 2020, în cadrul unei video-conferințe prezidate de Josep Borrell, Înalțul Reprezentant al Uniunii Europene pentru Afacerile Externe și Politica de Securitate. Miniștrii apărării au discutat impactul pandemiei asupra apărării și au prezentat eforturile în lupta împotriva virusului și situația misiunilor și operațiilor desfășurate în cadrul Politicii de Securitate și Apărare Comună (video-conferința miniștrilor Apărării, 2020). În acest context, s-a decis înființarea unui grup operativ condus de Statul Major al Uniunii Europene, cu scopul de a împărtăși informații și expertiza între statele membre, în ceea ce privește asistența militară în sprijinul autorităților civile. Acest grup de lucru ar întări eforturile de comunicare strategică și ar ajuta la identificarea lecțiilor și a practicilor care pot fi utilizate în viitor. Generalul Claudio Graziano, președintele Comitetului Militar al UE, a confirmat implicarea tuturor miniștrilor apărării din statele membre, susținând faptul că partajarea expertizei și creșterea capacității forțelor armate europene vor deveni o prioritate, reflectată în viitoarele inițiative de apărare ale UE (Lațici, 2020).

IMPLICAȚIILE ECONOMICE ALE PANDEMIEI COVID-19 ȘI ABORDAREA INSTITUȚIILOR EUROPENE ÎN CEEA CE PRIVEȘTE INIȚIATIVELE DE COOPERARE

Fondul Monetar de Investiții prevede o încetinire a procentului de creștere economică cu 4,9% la nivel global, ca urmare a impactului negativ pe care pandemia COVID-19 a avut-o asupra activității în prima jumătate a anului 2020. Un nou șoc economic este de așteptat și, cel mai probabil, bugetele de apărare, cu greu redresate după criza financiară din 2008-2009, vor suferi, din nou, ajustări. Inițiativele de apărare și integrare, de exemplu PESCO (Cooperarea Structurată Permanentă) sau Fondul European de Apărare, sunt dependente de contribuțiile financiare ale statelor, iar dacă acestea vor fi afectate de o nouă criză economică, atunci și resursele îndreptate spre proiectele comune de apărare vor fi reduse. În plus, restrângerea activităților în timpul pandemiei va avea urmări asupra industriei de apărare, precum blocajul lanțurilor de aprovizionare și distribuție, întârzierea termenelor de livrare pentru produsele militare, îngreunarea activităților

de cercetare și dezvoltare și inovare în domeniul apărării (Ibid.). Efectele negative ale unei posibile crize financiare asupra investițiilor militare nu se vor resimți doar la nivel național, ci vor afecta și proiectele și programele pe care Uniunea Europeană le desfășoară în domeniul securității și apărării. Conștientizarea riscurilor generate de scăderea cheltuielilor și de reorientarea la nivel național a eforturilor de înzestrare ar trebui să impulsioneze UE în menținerea politicilor și strategiilor de cooperare și solidaritate.

În 2018, Comisia Europeană a propus alocarea a 13 miliarde de euro pentru Fondul European de Apărare, cu scopul de a facilita procesul de cooperare între companii și între statele membre ale UE în proiectele de cercetare și dezvoltare pentru apărare (Internal Market). Cu toate acestea, situația economică previzionată pentru următorii ani va împiedica realizarea multor obiective de acest tip. Bugetul pe termen lung al UE (pentru perioada 2021-2027) a fost adoptat în condițiile presiunilor economice și sociale generate de pandemie, majoritatea acordurilor negociate fiind îndreptate către redresarea Uniunii după perioada de carantină din prima parte a anului. Astfel, perspectiva asupra proiectelor de cooperare în domeniul apărării a fost modificată. Fondului European de Apărare i-a fost alocat un buget de 205 milioane de euro (European Defence Fund, 2020). Aceste fonduri vor fi îndreptate către dezvoltarea de capacități precum: drone militare și platformele de calcul aferente, tehnologii spațiale, soluții UGV (Unmanned Ground Vehicle), sisteme de rachete de înaltă precizie, platforme navale, capacități de atac electronic, platforme de servicii de securitate cibernetică sau noi generații de tehnologii stealth (Ibid.).

Deși nu putem cuantifica încă efectele pandemiei asupra creșterii economice și nu putem anticipa momentul de declanșare a unei noi crize financiare, acest prim exemplu de reducere bugetară în domeniul apărării prezentat mai sus reflectă inconsecvența asupra strategiei europene de apărare. În acest context, consolidarea inițiativelor de cooperare militară rămâne un factor indispensabil în politicile de securitate și apărare ale Uniunii Europene.

Posibilele reduceri bugetare vor afecta capacitatea unor state membre de a iniția sau continua programele de înzestrare și dezvoltare la nivel național, iar consecințele vor fi resimțite și la nivelul Uniunii Europene. Acest fapt ar putea, însă, intensifica procesul de cooperare în domeniul apărării. În opinia directorului executiv al Agenției Europene de Apărare, Jiří Šedivý, Europa are nevoie mai mult ca oricând de o planificare comună a apărării și a dezvoltării de capacități (Europe Defence Matters, 2020). Dezvoltarea, planificarea, achiziționarea, operarea și suportul echipamentului la nivel multinațional, fie sub egida PESCO sau a Agenției

Europene de Apărare, este mai eficientă din punctul de vedere al costurilor și al interoperabilității și are un impact mai mare față de eforturile efectuate izolat, la nivel național.

Tomis Iavlić, Secretarul de Stat pentru Apărare al Croației, stat care a deținut președinția Uniunii Europene în prima parte a anului 2020, consideră că pașii necesari pentru intensificarea eforturilor de cooperare sunt: asigurarea coerenței în cadrul inițiativelor, prin integrarea echipamentelor de apărare europene în strategiile naționale de planificare, cooperarea la nivelul UE și ajutorarea statelor membre să identifice capacitățile și tehnologiile care pot fi dezvoltate în comun, cooperarea cu partenerii strategici (Ibid.). De asemenea, este importantă consolidarea inițiativelor PESCO și Fondul European de Apărare, care se ghidează după principii precum cooperarea și împărtășirea valorilor și intereselor comune. Înțelegerea noilor tipuri de amenințări, adaptarea sau dezvoltarea de noi mecanisme de răspuns și inovarea în domeniul tehnologiilor de securitate ar trebui să reprezinte o sarcină permanentă a Uniunii Europene, care își asumă rolul de garant al securității în regiune. Una dintre lecțiile învățate din pandemia actuală este și importanța timpului de răspuns și eficiența coordonării între sectoare. Astfel, considerăm că este imperativ modul în care instituțiile naționale și europene abordează procesul de cooperare între diverși actori, de la guverne, instituții de cercetare, industria de apărare, sectorul privat la armată, societatea civilă și cetățeni.

CONCLUZII

Forțele Armate au oferit suport autorităților civile în diverse domenii, încă de la începutul pandemiei COVID-19, de la construirea de spitale la furnizarea de personal și echipament medical, la transport, achiziții și activități logistice. Acest fapt a fost reflectat atât la nivel național, cât și multinațional. Au existat numeroase critici referitoare la răspunsul întârziat al Uniunii Europene în fața acestei crize globale. Cu toate acestea, armatele au fost mobilizate și pentru misiuni de suport pentru țările cel mai grav afectate de pandemie, iar una dintre metodele de cooperare vizibile, ca mecanism de răspuns în fața unei crize fără precedent, cel puțin în faza inițială, a constat în mobilizarea acestora.

Concluzionăm prin a spune că rolul sectorului militar trebuie să rămână în atenția factorilor de decizie. Acțiunile întreprinse în această perioadă și analizate succint la începutul acestui articol denotă faptul că atribuțiile acestui sector sunt indispensabile în fața nu numai amenințărilor clasice, ci și a noilor tipuri de provocări. Pandemia COVID-19 reprezintă o oportunitate pentru identificarea și prioritizarea

capabilităților care pot fi îmbunătățite sau dezvoltate pentru a face față unor situații similare în viitor. De aceea, bugetele de apărare trebuie tratate cu responsabilitate, iar eforturile de cooperare și de coordonare, permanent consolidate.

BIBLIOGRAFIE:

1. Csernaton, R. (2020). „EU Security and Defense Challenges: Toward a European Defense Winter?”. Carnegie Europe, <https://carnegieeurope.eu/2020/06/11/eu-security-and-defense-challenges-toward-european-defense-winter-pub-82032>, accesat la 16 septembrie 2020.
2. Lațici, T. (2020). „The role of armed forces in the fight against coronavirus”. EPRS (European Parliamentary Research Service), [https://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/BRIE/2020/649401/EPRS_BRI\(2020\)649401_EN.pdf](https://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/BRIE/2020/649401/EPRS_BRI(2020)649401_EN.pdf), accesat la 3 august 2020.
3. Comisia Europeană, <https://ec.europa.eu/>, accesat la 12 septembrie 2020.
4. Consiliul UE, <https://www.consilium.europa.eu>, accesat la 2 august 2020.
5. European Defence Fund (2020). Bruxelles, https://ec.europa.eu/commission/presscorner/detail/en/IP_20_1053, accesat la 6 aprilie 2020.
6. Europe Defence Matters. European Defence Agency (2020), https://eda.europa.eu/docs/default-source/eda-magazine/edm19_web.pdf, accesat la 3 august 2020.
7. Internal Market, https://ec.europa.eu/growth/sectors/defence/european-defence-fund_en, accesat la 29 septembrie 2020.
8. Ministerul Apărării din Franța, <https://www.defense.gouv.fr/>, accesat la 23 septembrie 2020.
9. Ministerul Apărării din Germania, <https://www.bmvg.de>, accesat la 23 septembrie 2020.
10. Ministerul Apărării din Italia, <http://www.esercito.difesa.it>, accesat la 23 septembrie 2020.
11. Ministerul Apărării din România, <https://www.mapn.ro>, accesat la 23 septembrie 2020.
12. Ministerul Apărării din Spania, <https://www.defensa.gob.es>, accesat la 23 septembrie 2020.
13. „Opération Résilience”. Discursul președintelui francez Emmanuel Macron, 25 martie 2020, <https://www.elysee.fr/emmanuel-macron/2020/03/25/a-mulhouse-aux-cotes-des-femmes-et-des-hommes-mobilises-en-premiere-ligne-pour-protoger-les-francais-du-covid-19>, accesat la 28 septembrie 2020.
14. Parlamentul European, <https://www.europarl.europa.eu>, accesat la 23 septembrie 2020.
15. Rapport d’Information. Assemblée Nationale (2020), http://www.assemblee-nationale.fr/dyn/15/rapports/cion_def/l15b3088_rapport-information, accesat la 12 septembrie 2020.
16. Video-conferința miniștrilor apărării, Consiliul UE, 6 aprilie 2020, <https://www.consilium.europa.eu/en/meetings/fac/2020/04/06/>, accesat la 29 septembrie 2020.
17. <https://www.elysee.fr/emmanuel-macron/2020/03/25/a-mulhouse-aux-cotes-des-femmes-et-des-hommes-mobilises-en-premiere-ligne-pour-protoger-les-francais-du-covid-19>, accesat la 28 septembrie 2020.

Implicații ale pandemiei COVID-19 asupra cheltuielilor militare: noi perspective
asupra cooperării europene în domeniul apărării

18. http://www.esercito.difesa.it/comunicazione/Pagine/esercito-contro-il-covid-19_200414.aspx, accesat la 28 septembrie 2020.
19. https://ec.europa.eu/commission/presscorner/detail/en/IP_20_1053, accesat la 29 septembrie 2020.
20. <https://www.lastampa.it/vercelli/2020/03/24/news/coronavirus-nell-operazione-strade-sicure-impegnati-anche-i-militari-dell-esercito-1.38631066>, accesat la 28 septembrie 2020.